

TÌM HIỂU KIẾN TRÚC THUỘC ĐỊA PHÁP TẠI LÀO

LEARN ABOUT FRENCH COLONIAL ARCHITECTURE IN LAOS

Lê Minh Sơn

Trường Đại học Bách khoa - Đại học Đà Nẵng; leminhson@hotmail.com

Tóm tắt - Liên bang Đông Dương (1887), bao gồm: Việt Nam, Lào, Campuchia và Quảng Châu Loan đều nằm dưới sự cai trị thuộc địa của người Pháp. Lào là một quốc gia có 2.340km đường biên giới chung với Việt Nam. Với đường lối chính trị của Toàn quyền Đông Dương Albert Sarraut, tại Lào đã xuất hiện những công trình xây dựng có những nét tương đồng như cách mà người Pháp đã làm tại Việt Nam trong thời kỳ thuộc địa. Bài viết này sẽ thực hiện một nghiên cứu tổng quan để tìm hiểu những đặc điểm của kiến trúc thuộc địa Pháp tại Lào để từ đó đưa ra được những nhận xét, những đánh giá về kiến trúc và quy hoạch đô thị thời thuộc địa ở Lào, cuối cùng là nhận định về những điểm tương đồng và khác biệt giữa kiến trúc thuộc địa Pháp tại Lào và tại Việt Nam.

Từ khóa - Savannakhet; Lào thời thuộc Pháp; kiến trúc thuộc địa Lào; Kiến trúc Đông Dương; Ernest Hébrard.

1. Đặt vấn đề

Albert Saraut (1872-1962), được nước Pháp bầu làm tổng toàn quyền Đông Dương trong 2 nhiệm kỳ (1911-1914 và 1914-1919). Với cương vị đó, ông chủ trương đường lối chính trị hoàn toàn khác biệt so với những người tiền nhiệm trước đây. Vấn đề xây dựng mới tại các nước thuộc địa ở Đông Dương phải hài hòa với kiến trúc bản địa và phải cập nhật được giá trị văn hóa cho nước bản địa [1]. Người được toàn quyền Saraut giao cho nhiệm vụ quản lý toàn bộ công việc liên quan đến kiến trúc và xây dựng là kiến trúc sư trưởng Ernest Hébrard [2].

Hébrard đã thực hiện rất nhiều các công việc của mình tại các nước Đông Dương, các ý tưởng thiết kế kiến trúc của ông đưa ra được chuyển tải và thực hiện nghiêm túc đến các cơ quan xây dựng địa phương. Đó là kiểu kiến trúc tôn trọng văn hóa bản địa, đặc biệt phù hợp với khí hậu và địa hình địa phương. Chính vì lý do đó, ngày hôm nay chúng ta có thể tìm thấy được những công trình kiến trúc thuộc địa được xây dựng rải rác ở các nước như Lào, Campuchia hay Việt Nam, tuy nhiên chúng lại có những đặc điểm thiết kế và xây dựng tương đồng.

Với khuôn khổ của bài viết, tác giả giới hạn nghiên cứu như sau:

Về phạm vi nghiên cứu: Về thời gian từ năm 1895-1954; Về không gian, các công trình kiến trúc thuộc địa Pháp tại Tỉnh Savannakhet (Lào).

Về đối tượng nghiên cứu: Các thể loại công trình thuộc địa hiện đang phục vụ mục đích công cộng và tôn giáo.

Về phương pháp nghiên cứu: Sử dụng phương pháp nghiên cứu định tính, kết hợp chụp hình và khảo sát tại hiện trường.

Mục tiêu nghiên cứu: Khảo sát và phân loại các công trình kiến trúc thuộc địa Pháp tại Tỉnh Savannakhet; Tìm hiểu những yếu tố ảnh hưởng đến sự hình thành các công trình kiến trúc thuộc địa; Chỉ ra những điểm tương đồng và khác biệt giữa kiến trúc thuộc địa Pháp tại một số địa

Abstract - Indochina Union (1887), including Vietnam, Laos, Cambodia and Guangzhou were all under French colonial rule. Laos has 2,340km of common border with Vietnam. Under the political line of Indochina Governor-General Albert Sarraut, the buildings in Laos had similarities with Vietnamese architecture in this period. This paper will conduct an overview study to understand the characteristics of French colonial architecture in Laos and make an assessment of architecture and urban planning in Laos during the colonial period. Finally, the article compares the similarities and differences between French colonial architecture in Laos and in Vietnam.

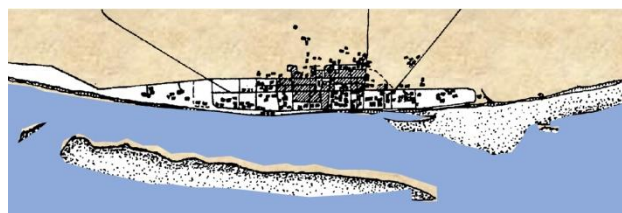
Key words - Savannakhet; Laos during the French colonial period; Laos colonial architecture; Indochina architecture; Ernest Hébrard.

phương ở Việt Nam và Lào.

2. Tổng quan về kiến trúc thuộc địa Pháp tại Tỉnh Savannakhet - Lào

Năm 1898 toàn bộ lãnh thổ Lào bị đặt dưới sự tổng giám sát của một Tổng công sứ, đóng đô ở Vientiane (Viêng Chăn) chịu trách nhiệm với Toàn quyền pháp ở Hà Nội, an ninh, phong tục và thông tin liên lạc được kiểm soát từ Hà Nội. Thời kỳ thuộc địa Pháp tại Lào kết thúc vào năm 1954 [3].

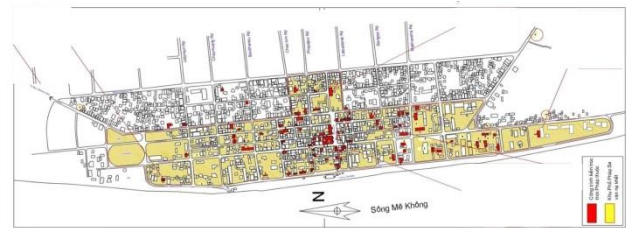
Người Pháp đã thiết lập sự xây dựng chủ yếu ở các đô thị cô hay các vùng đất có vị trí thuận lợi về mặt giao thương. Vào năm 1895 Pháp đã chọn Savannakhet làm thủ đô tạm thời của Lào, các công trình thuộc địa được mọc lên ở khu đất trống hướng Nam của làng Thahae. Đó là những công trình như: Dinh thống đốc, bệnh viện, trường học, bến cảng... Những hoạt động quy hoạch và xây dựng của người Pháp diễn ra khá thuận lợi vì đây là khu đất trống, dân cư thưa.

Hình 1. Bản đồ các công trình tại Savannakhet trước năm 1893 (nguồn: tài liệu nghiên cứu kinh tế của Công ty Nik Keng Sek Ke: “Dự án nghiên cứu lại và bổ sung cấu trúc quy hoạch chung đối với khu đô thị quận Kayson Phomvihon”, Bộ xây dựng và giao thông vận tải Lào, 2014)

Làng Thahae thuộc tỉnh Savannakhet được người Pháp quy hoạch theo mô thức ô bàn cờ của đô thị phương Tây, với cấu trúc chính là 2 trục đường chạy song song với dòng sông Mekong theo hướng Bắc-Nam là: Velle de la Port di Ciel và Quai de Pavie. Ngay chính giữa là chợ, bao bọc chung quanh là những dãy nhà kiến trúc thuộc địa. Từ năm 1895 tại khu trung tâm đã có nhiều ngôi nhà của người Hoa và người Việt nhập tịch. Cũng tương tự như cách mà người

pháp đã làm ở các thành phố thuộc địa khác, khu đô thị thuộc địa tại Thahae được phân chia thành các khu vực: Khu người bản xứ, khu phố Pháp, khu người Lào di cư, khu người An-Nam và khu phố người Hoa.

Hình 2. Vị trí các công trình kiến trúc thuộc địa Pháp (màu đỏ) tại làng Thahae thuộc tỉnh Savanakhet (nguồn: Khamssi BULOM, “Khôi phục lại khu phố Pháp quận Kayson Phomviharn”, Luận văn thạc sỹ, Trường ĐH Quốc gia Lào, 2010)

3. Khảo sát, phân loại và đánh giá các công trình kiến trúc thuộc địa tại Savannakhet

Sau năm 1954, kết thúc thời kỳ thuộc địa Pháp tại Lào cho đến nay thì số lượng các công trình đã có sự suy giảm đáng kể: Trước năm 1995 có khoảng 130 công trình, 2005 còn 103 công trình, 2015 còn 95 công trình (trong đó có 6 công trình xuống cấp trầm trọng và đang bị bỏ hoang) [4].

3.1. Phân loại công trình thuộc địa theo thể loại công trình và phong cách kiến trúc

Bảng 1. Bảng phân loại công trình thuộc địa công cộng (nguồn: hình chụp của tác giả vào các năm: 2017,2018 và 2019)

STT	TÊN CT/ NĂM XD	PHONG CÁCH/ TÌNH TRẠNG	HÌNH ẢNH
1	Nhà Khách/ 1923	Địa phương Pháp/ khá tốt	
2	Phòng tài vụ bệnh viện/ 1925-1930	Địa phương Pháp/ khá tốt	
3	Khoa chức năng bệnh viện/ 1925- 1930	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá	
4	Phòng quản lý bệnh viện/ 1925-1930	Địa phương Pháp/ khá tốt	
5	Khoa ngoại 1 Bệnh viện/ 1925	Địa phương Pháp/ khá	
6	Khoa ngoại 2 Bệnh viện/ 1925	Địa phương Pháp/ Trung bình	

7	Phòng nghiên cứu/ 1938	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá	
8	Trường học Thahae/ 1925-1930	Địa phương Pháp-khá	
9	Trường học huyện Thahae/ 1925-1930	Địa phương Pháp/ khá	
10	Cơ quan an ninh/ 1925-1930	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá tốt	
11	Cơ quan an ninh/ 1925-1930	Tiền thực dân- trung bình	
12	Văn phòng nông nghiệp/ 1925-1930	Kết hợp Pháp- bản địa	
13	Trung tâm giáo dục/ 1925-1930	Kết hợp Pháp- bản địa/ trung bình	
14	Viện bảo tàng lịch sử/ 1928	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá tốt	
15	Cửa hàng kinh doanh/ 1930	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá	
16	Cửa hàng kinh doanh/ 1930-1935	Địa phương Pháp/ trung bình	
17	Nhà nghỉ	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá tốt	
18	Văn phòng làm việc/ 1925-1930	Kết hợp Pháp- bản địa/ khá tốt	
19	Nhà hàng	Kết hợp Pháp- bản địa/ trung bình	

20	Văn phòng tài chính/ 1937-1947	Kết hợp Pháp-bản địa/ xuống cấp	
21	Khách sạn/ 1930-1935	Địa phương Pháp/ khá tốt	
22	Bỏ hoang/ 1925-1930	Kết hợp Pháp-bản địa/ xuống cấp	
23	Văn phòng sở xây dựng/ 1925-1930	Kết hợp Pháp-bản địa/ khá	
24	Bỏ hoang/ 1925-1930	Kết hợp Pháp-Bản địa/ xuống cấp	
25	Trường tiểu học/ 1928	Địa phương Pháp/ trung bình	
26	Nhà hàng/ 1930-1935	Kết hợp Pháp-bản địa/ trung bình	
27	Văn phòng trường học/ 1937	Kết hợp Pháp-bản địa/ trung bình	
28	Nhà thờ Therasa/ 1925-1930	Neo-Gothic/ tốt	

3.2. Đánh giá các công trình kiến trúc

Thông qua việc khảo sát và phân loại các công trình kiến trúc, tác giả thống kê được 16 công trình theo phong cách kết hợp, những công trình phong cách này có thể nhận biết thông qua các chi tiết của kiến trúc Tân Cổ Điển (cột, đầu cột, phào chỉ, vòm cuốn) và các chi tiết của kiến trúc địa phương (hệ mái nhà dân gian, hệ công-xôn, họa tiết trang trí ở các lỗ thông gió, ...). 11 công trình theo phong cách địa phương Pháp, các công trình phong cách địa phương Pháp có thể nhận thấy bởi ngoại hình tổng thể của toàn công trình. Tuy nhiên, nó được xây dựng tại Lào theo hình thức đơn giản hơn nhiều so với tại chính quốc (Trường học, trại lính với mặt bằng hình chữ nhật và hàng hiên bao quanh, hệ mái dốc đơn giản xuôi về 2 phía). 01 công trình tôn giáo được thiết kế theo phong cách Neo-Gothic.

Trên thực tế, theo thông tin từ Sở văn hóa và du lịch Tỉnh Savannakhet năm 2018 ở đây còn khoảng 95 công trình kiến trúc thuộc địa (29 công cộng và 66 nhà ở).

Đối với nhóm nhà ở chủ yếu có 4 loại: Nhà ở kiểu liên kế, nhà ở kiểu đơn lập, nhà ở kiểu biệt thự, nhà theo kiểu nhà sàn.

Đối nhóm nhà công cộng: Về phong cách kiến trúc thì số lượng công trình phong cách kết hợp giữa lối kiến trúc Pháp và lối kiến trúc bản địa là nhiều nhất. Tiếp đến là các công trình được thiết kế theo phong cách Tân Cổ Điển, địa phương Pháp hay kiểu nhà ở kiến trúc thời tiền thực dân. Về tuổi thọ thì các công trình có tuổi thọ trung bình khoảng 80 năm. Về chất lượng công trình thì hầu hết đã được tu bổ và chuyển đổi công năng sử dụng, một số công trình xuống cấp trầm trọng và đang bỏ hoang.

4. Những nhận xét về kiến trúc thuộc địa Pháp tại Lào

Về quy mô công trình và vị trí xây dựng: Do người Pháp xác định Lào không phải là một vùng đất thuận lợi và giàu tiềm năng để tiến hành khai thác thuộc địa nên việc xây dựng các công trình công cộng ở đây tương đối khiêm tốn về quy mô. Lý giải cho việc này là vì trong ý định ban đầu người Pháp đã chọn Hà Nội là thủ phủ của toàn cõi Đông Dương, do đó những công trình kiến trúc thuộc quy mô loại A như Phủ toàn quyền, Dinh toàn quyền, phục vụ cho các quan chức cấp cao nhất đều được xây ở Việt Nam. Ở Lào người Pháp chỉ bố trí bộ máy điều hành cấp thấp hơn (huyện, xã) và do đó mà các công trình cũng được đầu tư xây dựng với quy mô nhỏ hơn [5].

Khu phố Pháp tại Lào được quy hoạch bố trí nằm dọc theo bờ sông Me-kong của Tỉnh Savannakhet với mục đích ban đầu của người Pháp là tạo sự thông thương thuận lợi theo đường sông, bởi Me-Kong chính là con đường thủy thương mại chiến lược kết nối các nước: Trung Quốc - Myanma - Thái Lan - Lào - Campuchia - Việt Nam.

Về chức năng sử dụng của công trình: Đối với các công trình thuộc địa phục vụ mục đích công cộng chất lượng còn khá thì vẫn được sử dụng đúng chức năng gốc và chức năng mới. Những công trình được sử dụng nguyên bản là Bệnh viện, Trường học và Nhà thờ. Những công trình chuyển đổi chức năng sử dụng ví dụ như Dinh thống đốc được chuyển đổi thành Viện bảo tàng. Những công trình còn thuộc quyền sở hữu tư thì biến đổi thành nhà ở hoặc nhà nghỉ. Những công trình quá xuống cấp thì đang bị bỏ hoang như là trụ sở giao thông vận tải. Qua vấn đề này cho thấy, cơ quan chức năng của Tỉnh Savannakhet dường như đang quan tâm đến thể loại công trình này ở phương diện thẩm mỹ trực quan, họ vẫn tiếp tục đầu tư và tái sử dụng chứ không phá bỏ để xây mới.

Về giá trị thẩm mỹ kiến trúc: Đây là vấn đề mà nhóm nghiên cứu tác giả quan tâm nhất. Tỉnh Savannakhet thời kỳ thuộc địa là nơi sinh sống của 4 đối tượng chính: Các quan chức người Pháp, cư dân người Hoa, cư dân người Annam (Trung kỳ) và người Lào bản xứ, những yếu tố này như là những tác nhân gây ảnh hưởng nhiều đến sự hình thành các công trình phong cách kết hợp.

Vào năm 1917, Toàn quyền Albert Sarraut đã thấy được sự thiếu định hướng cho kiến trúc và những công trình xây

dựng không thích ứng với những thành tựu trong bối cảnh Đông Dương. Ông đã cân nhắc quyết định đóng cửa hoàn toàn cơ quan xây dựng dân dụng [6]. Trong một thông tư ông nêu rõ: “Bên cạnh những công trình nghệ thuật bản địa, công trình xây dựng mới áp đặt lên đó một sự đối chiếu gay gắt, những bản sao kiến trúc Châu Âu lẫn át từ các phía khác nhau để biểu thị những quan điểm, thị hiếu của người Pháp... Tôi nhắc lại rằng, cách đây một vài năm, tôi đã quy định phải gạt ra thật xa những kiểu mẫu công trình công cộng chỉ thích hợp cho mục đích sử dụng riêng của vài cá nhân, và những sự xây dựng sao chép tương tự nhau” [7]. Ba nguyên tắc chính xoay quanh thông tư này là: từ bỏ kiểu kiến trúc chiết trung, làm hài hòa những phong cách xây dựng mới với kiểu xây dựng cũ, và cần thiết phải có sự chỉ đạo kiến trúc tập trung. Vì lý do đó, Alber Sarraut đã tuyển dụng kiến trúc sư - nhà quy hoạch đô thị Ernest Hébrard đến Hà Nội để làm giám đốc Sở xây dựng Đông Dương, ông cũng định rõ rằng: “Phải đảm bảo cho Hébrard giữ được sự làm việc độc lập, không bó buộc cho bất cứ sự phục vụ nào khác, tất cả sự gò bó có thể làm chậm trễ các hoạt động của ông hoặc hạn chế những sáng kiến của ông” [8]. Sự lão luyện của Hébrard đã truyền tải được tất cả các công việc và chỉ đạo của ông đến các viên chức toàn quyền, cũng như đến các thủ trưởng của chính quyền địa phương của toàn Đông Dương.

Cũng chính vì điều này mà những công trình được xây dựng kể từ những năm 1921 trở về sau tại Lào đều phải là sự kết hợp hài hòa giữa hai luồng văn hóa Pháp - Á Đông, sự thích nghi của công trình với điều kiện tự nhiên và thẩm mỹ bản địa.

Ví dụ, chúng ta có thể thấy được điều đó thông qua công trình Viện bảo tàng lịch sử thành phố Savannakhet, đó là sự kết hợp hài hòa giữa hệ mái nhà truyền thống Lào với các hệ cột kết cấu và chi tiết lan can của lối kiến trúc Tân cổ điển.

MẶT ĐÔNG CHINH

Hình 3. Công trình thuộc địa được sử dụng làm Viện bảo tàng lịch sử thành phố Savannakhet được xây dựng với Phong cách kiến trúc kết hợp Pháp-Lào (nguồn: hình chụp và vẽ lại của tác giả)

Về bảo tồn và quản lý: Hiện nay cơ quan chức năng Tỉnh Savannakhet vẫn chưa quan tâm đến vấn đề bảo tồn và phát huy giá trị sử dụng của những công trình kiến trúc thuộc địa. Tác giả đã đến Sở văn hóa tuyên truyền và du lịch của Tỉnh Savannakhet để tìm hiểu các thông tin về: Nguồn gốc công trình, lịch sử xây dựng, tuổi thọ, chức năng sử dụng nguyên bản, bản vẽ xây dựng, kiến trúc sư thiết kế... Tuy nhiên, cơ quan chức năng này trả lời là không có, tại đây họ giao quyền quản lý và bảo vệ công trình lại cho những cơ quan nào trực tiếp tái sử dụng. Qua vấn đề này cho thấy, các cơ quan chức năng và cộng đồng người dân cư địa phương còn khá thờ ơ với thể loại công trình này, có thể họ chưa thực sự nhận ra được những lợi ích về tiềm năng phát triển kinh tế du lịch mà di sản này mang lại khi nó được quan tâm đầu tư một cách bài bản.

5. Nhận định về môi trường đồng và khác biệt giữa kiến trúc thuộc địa Pháp tại Lào và tại Việt Nam

5.1. Điểm tương đồng

Điểm thứ nhất là về tiến trình hình thành và phát triển nền kiến trúc thuộc địa. Ở Lào hay Việt Nam lúc ban đầu người Pháp đặt chân đến, họ tận dụng những gì có sẵn của người dân bản địa để dùng làm nơi cư trú: Ngõ nhà tranh, chùa, nhà sàn.v.v, sau khi tạm ổn định về mặt quân sự và quân số, lúc đó người Pháp mới cho xây dựng những công trình phục vụ quân đội và các bệnh viện bài bản hơn, những công trình này còn tồn tại đến ngày hôm nay tại Lào hay Việt Nam, nó có mặt bằng hình chữ nhật đơn giản với hàng hiên bao quanh.

Sau khi ổn định về chính trị và kinh tế, người Pháp mới tiến hành nhập khẩu và xây dựng các công trình mang phong cách Cổ Điển, Tân Cổ Điển, Art-Déco... Ở Việt Nam, những công trình với lối kiến trúc xa lạ đó đã vấp phải những phản ứng mạnh mẽ từ người dân và cả những quan chức làm việc trong chính quyền thuộc địa Pháp. Toàn quyền Đông Dương Albert Saraut đã đưa ra đường lối chính trị mới, và kiến trúc sư Ernest Hébrard là người thừa lệnh thực thi đến toàn cõi Đông Dương. Vì lý do đó mà ở mỗi nước Đông Dương thuộc địa khác nhau nhưng vẫn tồn tại những công trình được xây dựng với lối kiến trúc kết hợp tương đồng nhau (kiến trúc Đông Dương).

Những công trình kết hợp được quan niệm và thiết kế bởi các kiến trúc sư người Pháp. Tuy nhiên, điều này cho chúng ta nhận thức rõ hơn rằng, các công trình xây dựng chỉ là công cụ của một thể chế chính trị, ở mặt khác chúng lại tạo điều kiện cho các kiến trúc sư Pháp làm nên những thử nghiệm mới trên những vùng lãnh thổ thuộc địa khác nhau (trong khi ngay tại chính quốc, luật kiến trúc và xây dựng được quy định rất chặt chẽ). Sự cần thiết phải xây dựng trong một môi trường còn mới mẻ, xa lạ đối với họ, bằng cách sử dụng các vật liệu mới và tính toán với những ngữ cảnh điều kiện tự nhiên mới, kích thích trí tưởng tượng của các kiến trúc sư cũng như kỹ sư Pháp.

Một điểm tương đồng nữa là sau khi giành độc lập, chính quyền Lào và Việt Nam xem các công trình thuộc địa là tài sản của quốc gia, họ không phá bỏ chúng với thành kiến đó chỉ là sản phẩm của chế độ thực dân như ở một số nước thuộc địa khác.

5.2. Điểm khác biệt

Khác biệt thứ nhất là về quy mô xây dựng các công trình. Người Pháp xác định Hà Nội của Việt Nam là thủ phủ của toàn cõi Đông Dương, nên các công trình thuộc địa tại các thành phố lớn ở Việt Nam (Hà Nội, Hải Phòng, Huế, Đà Lạt, Sài Gòn) đều được xây dựng bề thế và hoành tráng như nguyên mẫu công trình từ chính quốc. Ở Lào thì khác, quy mô và tầm vóc các công trình tương đối khiêm tốn, chủ yếu là các công trình công quyền với lối kiến trúc Tân Cổ điển giản thể.

Một điểm khác biệt khá thú vị nữa được tạo ra trong các thiết kế của kiến trúc sư người Pháp cho xứ thuộc địa Lào và Việt Nam (phát sinh từ ảnh hưởng của điều kiện tự nhiên các vùng miền) đó là hệ mái nhà. Ở Việt Nam, các công trình thuộc địa được người Pháp thiết kế với các ống khói lò sưởi, tuy nhiên ở Lào lại không có, lý giải cho điều này

có thể được giải thích bởi đặc trưng khí hậu ở Tỉnh Savannakhet Lào là nhiệt đới Savannakhet (chỉ có mùa khô nóng và mùa mưa).

6. Kết luận

Qua việc nghiên cứu kiến trúc thuộc địa Pháp tại Lào cho thấy sự hình thành và phát triển các công trình xây dựng thuộc địa đều theo một trình tự logic, chứ không tự phát. Những công trình xây dựng đều là những sản phẩm của các kiến trúc sư, kỹ sư thực hiện dưới đường lối chính sách của chính quyền thuộc địa.

Phong cách kiến trúc kết hợp đã được người Pháp phát minh ra, nhưng lại được xây dựng trên một tinh thần văn hóa và kiến trúc bản địa. Sản phẩm của nó chính là các công trình xây dựng còn tồn tại cho đến ngày hôm nay trên các vùng lãnh thổ Đông Dương. Ở Lào đó là sự kết hợp giữa Pháp và những lối kiến trúc địa phương Lào, ở Việt Nam hay Campuchia cũng tương tự. Những di sản kiến trúc đặc sắc này xứng đáng được các quốc gia đang sở hữu hoạch định phương án bảo tồn và phát triển.

Thông qua vấn đề tiếp tục tiến hành nghiên cứu kiến trúc thuộc địa tại những địa phương của các nước Đông Dương, sẽ cho chúng ta thấy được có những mối tương quan gần như nhau về kiến trúc cũng như quy hoạch đô thị

mà người Pháp đã thực hiện. Khi đã nắm được những điểm tương đồng này thì các cơ quan chức năng, các nhà khoa học có thể lên một chương trình hành động chung nhằm bảo tồn và phát huy giá trị di sản của những công trình thuộc địa ở các nước Đông Dương.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Gwendolyn Wright, “*Indochina: the folly of grandeur*”, The politics of design in French colonial urbanism, Chicago, University of Chicago Press, 1991, 161-233.
- [2] Lê Minh Sơn, “*Tìm hiểu giá trị nghệ thuật của phong cách kiến trúc Đông Dương*”, *Tạp chí Khoa học và Công nghệ - Đại học Đà Nẵng*, Số 3(100), 2016.
- [3] Bộ giáo dục và thể thao, “*Lịch sử Lào thời thuộc địa Pháp từ năm 1893-1954*”, NXB Bộ giáo dục và Thể thao, 2002, tr.63
- [4] Báo cáo: “*kế hoạch phát triển kinh tế xã hội trong vòng 5 năm lần thứ VII*”, Văn phòng kế hoạch và đầu tư Tỉnh Savannakhet, 2015.
- [5] Xem thêm vấn đề này ở mục 1.3 Kiểu kiến trúc chiết trung, trong sách: Lê Minh Sơn, “*Kiến trúc Đông Dương*”, NXB Xây dựng, 2013, Tr.20-23.
- [6] Henri Cuherousset, “*Urbanisme et Architecture*”, L’Eveil économique de l’Indochine, 01/07/1923.
- [7] Criculaire 29 C, du 11/06/1917, du gouverneur général aux chefs d’administrations locales, Bulletin administratif du Cambode, 1917, p.303.
- [8] ANOM, GGI 32 303, “*Hébrard Ingénieur urbaniste*”, ghi chép của Văn phòng chính phủ toàn quyền, Sài Gòn ngày 18/7/1921.

(BBT nhận bài: 05/02/2020, hoàn tất thủ tục phản biện: 16/3/2020)